

Borsos Balázs: A magyar népi kultúra regionális struktúrája. I-II. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 2011. 563 p., 354. p.

Balázs Borsos: The Regional Structure of Hungarian Folk Culture. Waxmann, Münster – New York, 2017. 436. p.

Báti Anikó

A magyar köztudatban élő kulturális különbségek felismerésétől a tudományos értékű, a kulturális jelenségek regionális különbségeinek értelmezéséhez, térbeli vizsgálatához a jól leírható, egymással összevethető egységek megragadásáig hosszú út vezetett a néprajztudományban. A kartográfiai módszer segítségével a kulturális jelenségek diffúziója, az elterjedés módja, törvényszerűségei is objektív módon feltárhatóakká váltak. Az európai néprajzi atlaszok közül kiemelkedik az 1987-1992 között publikált magyar anyag, amely a korábbi munkák tanulságait is fölhasználta, tematikájában pedig az egyik legváltozatosabb, a legtöbb jelenséget vizsgáló munka. A 9 kötetes Magyar Néprajzi Atlasz a teljes magyar nyelvterületet lefedi, 417 gyűjtőponton. A kutatás elsődlegesen a 19-20. század fordulójának népi kultúráját tárta föl, a változásokra és a recens jelenségekre kevés kitekintéssel. 634 térképlap jelent meg a gyűjtőfüzetek földolgozása után, azonban máig hiányoznak az ezeket kiegészítő, magyarázó kötetek.

A magyar népi kultúra regionális struktúrája című kézikönyvhöz forrásként a Magyar Néprajzi Atlasz szolgált. Borsos Balázs munkájának első nagy eredménye az volt, hogy elkészítette a Magyar Néprajzi Atlasz digitális változatát, amely az adatok gyorsabb, sokrétűbb áttekintését tette lehetővé. Továbbá összeállította az atlasz további két, 10. és 11. virtuális kötetét, további 100 virtuális térképét is (a mezőgazdasági, népesedési viszonyokra, földrajzi, történeti, közgazdasági tagolódásra vonatkozóan), amelyek újabb elemzési lehetőségeket is magukban rejtettek.

Borsos Balázs a 2009-ben megvédett akadémiai doktori értekezésében elvégezte a 634 térképlap digitalizált változatának csoportelemzését, jelen kötet ennek a munkának az eredményeit teszi közzé. Borsos Balázs célja az volt, hogy a Magyar Néprajzi Atlasz adataira építve megrajzolja a magyar népi kultúra regionális struktúrájának szintézis jellegű képét a számítógépes adatfeldolgozás, elemzés eredményeinek és a már megfogalmazott néprajzi tájak és több kulturális jegy területi tagolódásának összevetése alapján.

A kidolgozott új, matematikai kutatási módszer, a számítógépes csoportelemzés révén – amely alkalmas más néprajzi atlaszok feldolgozására is – megrajzolható a 19-20. századi magyar paraszti kultúrának, az atlaszban ábrázolt kulturális jelenségek jellemző területi tagolódása. A vizsgálat alapegységeinek definiálásához Borsos Balázs a Paládi-Kovács Attila által kidolgozott kulturális régió fogalmát használta föl: nagy-, közép és kistrégiókat, néhol ezeken belül mikrorégiókat különített el. A vizsgálatok igazolták a néprajztudomány addigi eredményei által már korábban is megfogalmazott, de objektíven nem pontosított nagytájak, közepes és kistrégiók szintjeit. Ugyanakkor kirajzolódtak azok a zónák is, amelyek addig csak sejtésként voltak jelen a tudományban, így például egy, az Alföld északkeleti része és Erdély között húzódó Átmeneti nagyrégió, azaz az Alföld két régióra bontható a Hódoltság és az azon kívüli részek mentén. Az elemzés kimutatta továbbá, hogy Moldva nem válik el olyan élesen, mint azt korábban feltételezték. A Felföld a legnehezebben körülhatárolható nagyrégió, mind elnevezésében, mind területileg sok kérdést vet föl. A középrégiók fogalma új keletű, a néprajzban még kevésbé általános. A Kósa László által megállapított 26 helyett 18 középrégió rajzolható meg a térképezett jelenségek csoportelemzése nyomán, eltérések Nyugat-Erdélyben és a Felföldön vannak. Ezen a vizsgálati szinten Borsos Balázs megerősítette a korábbi vélekedést, mely szerint a Palócföld kulturális, etnikai különállását nem lehet igazolni, ugyanakkor a középrégió határait a hegyek és folyóvölgyek választóvonalai jelzik.

A kulturális tagolódási struktúra legkisebb egységeinek, a kis- és mikro-régióknak a körülhatárolásához az atlasz gyűjtőpontok alapján rendelkezésre álló adatok nem minden esetben bizonyultak elégségesnek, így a kép pontosításhoz más módszer, a számítógépes adatfeldolgozásra alapozott kulturális hasonlóságvizsgálatra is szükség volt. Viski Károly 1938-as felosztásában több mint 100 kistrégiót említ, a Néprajzi Atlasz 77 kistrégiót jelöl. Borsos Balázs kutatásai nyomán a magyar népi kultúrában a klaszterezések eredményeként 5 nagyrégió, 18 középrégió és 103 kistrégió határolható körül, mely utóbbiak közül további finomítás révén 31 mikro-régió is megragadható volt. Borsos Balázs ezeket az eredményeket a kulturálishasonlóság-vizsgálattal is egybe vetette, továbbá a földrajzi, nyelvészeti felosztást, a korábbi vonatkozó néprajzi kutatások korábbi eredményeit is felhasználta (népzene, néptánc, építkezés, kalendáris szokások, kenderfeldolgozás, díszítőművészet témakörében). A néprajztudomány azonban nem rendelkezik minden vizsgált területi egységről azonos mélységű leírásokkal, ezért újabb, a most vázolt keretekre építő, a területi tagolódásra nagyobb figyelmet fordító vizsgálatokra lenne még szükség, ám a lehetőségek korlátozottak, állapítja meg a szerző, a recens vizsgálatok számára ezek a kulturális aspektusok már nem elérhetőek, a történeti források pedig nem biztos, hogy elégségesek.

A magyar népi kultúra regionális struktúrája kézikönyv I. kötetének első fejezete számba veszi a kultúra területi tagolódásának eddigi vizsgálati eredményeit, az azokat összegző néprajzi atlaszokat, európai kitekintéssel. Összegzi a terminológiai felvetéseket, problémákat. A második fejezet az adatbázist, a Magyar Néprajzi Atlasz feldolgozásának előkészítő lépéseit a digitalizálás menetét írja le lépésről lépésre. A harmadik fejezet az újonnan kidolgozott számítógépes program segítségével elvégzett klaszteranalízist, az elemzést, az adatok értékelésének óriási feladatát tárja az olvasó elé. A munka nehézsége például abból adódott, hogy az adatfelvétel hiányosságait is kezelni, az elemzésben pedig korrigálni kellett.

A negyedik fejezetben Borsos Balázs kicsit kilép az eddigi gondolatmenetből: a fenti vizsgálati módszert alkalmazva az európai néprajzi atlaszokat is megvizsgálja. Bebizonyítja, hogy az eljárás például a Német Néprajzi Atlasz mintatérképein is eredményesen alkalmazható a térképadatok feldolgozása során.

Az ötödik fejezet a regionális tagolódást a közigazgatási, nemzetiségi, vallási, településdemográfiai, mezőgazdasági, földrajzi, nyelvjárási és egyes kulturális jegyek néprajzi térképeivel vetíti egymásra. A hatodik, legnagyobb fejezetben található mindezen eredmények leírása, az egyes kulturális régiók szintenkénti lebontása. A hetedik, összegző fejezet újra számba veszi a felmerült problémákat, és az azok megoldására kidolgozott új módszereket, és az elért eredményeket. A kötetet gazdag magyar és idegen nyelvű bibliográfia zárja.

A II. kötet tartalmazza a főszöveg fejezeteihez tartozó mellékleteket, a klaszterezési térképeket és táblázatokat, továbbá a települések hasonlósági táblázatát, valamint a Magyar Néprajzi Atlasz 10., 11. kötetének térképeit. A két kötetet egymás mellett kinyitva lehet a csak főszöveget olvasni és nyomon követni adatokat, melyekre terjedelmi okokból nem hivatkozik a szerző ott, ahol ez nélkülözhető.

A 2011-ben publikált magyar nyelvű kétkötetes kézikönyv eredményeit 2017-ben rövidített, egykötetes formában, angol nyelven is közzé adta a szerző. A magyar nyelvű változathoz képest az angol kiadás elsősorban abban tér el, hogy a teljes 6. fejezetet és a hozzá kapcsolódó térképmellékleteket kimaradtak. Így ebbe a kötetbe csak a nemzetközi érdeklődésre is számot tartó bevezető, leíró és az eredményeket összegző fejezetek kerültek be a hozzájuk kapcsolódó klaszterkép és táblázat mellékletekkel, az Atlasz gyűjtőpontjaival és a virtuális 10. és 11. fejezettel kiegészítve.

A kézikönyv megírása és szerkesztése során is a földrajzi nevek helyesírása volt az egyik nagy figyelmet igénylő feladat, amely során időnként tovább kellett gondolni a vonatkozó szabályokat, például a néprajzi tájnevek, állandósult szókapcsolatok esetében. Az

angol fordítás során is nehéz volt ezen földrajzi nevek kezelése, átírása. Ehhez alaposan átgondolt és következetesen végigvitt módszert alkalmazott a szerző és Borsos Béla fordító.

Borsos Balázs összehasonlító elemzései, az újszerű megközelítésmódja révén nyert objektív tudományos eredményei igazolták Barabás Jenő 1992-ben megfogalmazott elvárásait: a Magyar Néprajzi Atlasz teljes adatállományára alapozó tagolódás-vizsgálat révén korábban kevésbé átlátható kapcsolatrendszerekre is fény derült. Másrészt megerősítést nyertek a részvizsgálatokból kirajzolódó kisebb-nagyobb kulturális határok is, egybe vetve a korábbi, más tudományterületek által összegyűjtött eredményekkel. A néprajzon túl a rokontudományok számára is értékes forrás, fontos adatbázis lehet Borsos Balázs összehasonlító, szintetizáló kézikönyve.